

BOEKBESPREKING

Migratie en integratie in internationaal vergelijkend perspectief

Frank van Tubergen (2005) *The Integration of Immigrants in Cross-National Perspective. Origin, Destination and Community Effects*. Utrecht: ICS Dissertation, 316 pp.

Het heeft lang geduurd voor het zover was, maar met deze dissertatie heeft het ICS zich aangemeld als een serieuze deelnemer in het bepaald al niet onderbezette veld van migratie- en integratieonderzoek. Dit veld lijkt doorgaans een grotere aantrekkingskracht uit te oefenen op meer kwalitatief georiënteerde onderzoekers en voor zover er toch cijfers en complexe kwantitatieve technieken aan te pas komen, betreft het zelden internationaal vergelijkende studies. Men vergelijkt immers al snel appels met peren: nationale contexten verschillen sterk, zeker als het om immigratie gaat.

Desondanks heeft Frank van Tubergen zich voor zijn promotieonderzoek vol enthousiasme in dit vermeende mijnenveld gewaagd. Vertrekpunt van zijn studie was zijn onvrede met het feit dat in allerlei onderzoek naar integratie van migranten verschillen tussen zowel migrantengroepen als immigratielanden altijd maar zeer ten dele kunnen worden verklaard. Dit komt naar zijn oordeel omdat in al deze studies geen of onvoldoende rekening wordt gehouden met macrofactoren in zowel het ontvangende land als het land van herkomst. Hoofdoorzaak hiervan is volgens Van Tubergen dat de meeste onderzoekers zich te exclusief laten leiden door assimilatietheorieën. Deze redeneren te sterk vanuit de individuele migrant en beschouwen de context te zeer als een gegeven.

Vervolgens bespreekt de auteur vier andere algemene theorieën. Alle vier zijn ook wel gebruikt in het integratieonderzoek, maar minder vaak dan de assimilatietho-

rieën. Zij lijken zich beter te lenen voor zijn doel: het nagaan van de invloed van macrofactoren op integratieprocessen. Achtereenvolgens gaat het om de *human capital*-theorie, de *structural opportunity*-theorie, de *preference/prejudice*-theorie en de *social capital*-theorie. (Ik duid ze maar met hun Engelse namen aan, want die zijn beter bekend dan hun Nederlandse, HE.) Aan eerder onderzoek dat een van deze vier als uitgangspunt hanteerde plus aan nog een aantal andere onderzoeken ontleent hij vervolgens niet minder dan 131 hypothesen. Deze hebben alle betrekking op effecten van bepaalde kenmerken van het herkomstland, het bestemmingsland en van de migrantengemeenschappen zelf op het verloop van de integratie. Door de hypothesen een voor een te toetsen wil Van Tubergen zijn centrale onderzoeksvragen beantwoorden. Deze luiden:

1. In hoeverre varieert de culturele en economische integratie van immigranten tussen herkomstlanden, bestemmingslanden en immigrantengemeenschappen?
2. Hoe kunnen de gevonden verschillen worden verklaard?

Begrijpelijkerwijs kan de auteur niet elk aspect van integratie onderzoeken. Hij kiest er zeven en laat zich hierbij vooral leiden door de beschikbaarheid van data. Culturele integratie meet hij aan taalverwerving, religieuze identificatie en religieuze participatie. Op economisch terrein kiest hij arbeidsparticipatie, werkloosheid, beroepsstatus en

zelfstandig ondernemerschap. Er valt wel iets af te dingen op deze keuze, die toch primair lijkt ingegeven door een assimilationistische opvatting van het integratiebegrip, waarvan hij elders juist afstand neemt. Helaas blijft een discussie van het voor dit proefschrift toch wel cruciale integratiebegrip totaál achterwege.

De twee zojuist genoemde hoofdvragen worden in het centrale deel van het boek beantwoord voor elk van de zeven aspecten. Dat gebeurt buitengewoon zorgvuldig, maar soms leidt dit wel tot wat onheldere conclusies, waarover zo dadelijk iets meer. Alle hoofdstukken in dit gedeelte van het proefschrift, dan wel licht afwijkende varianten hiervan, zijn of worden ook gepubliceerd als artikelen in internationaal gerenommeerde tijdschriften, veelal met medeauteurs. Dit is uiteraard een gelukwens waard en het tekent de hoge kwaliteit van Van Tubergens werk, vooral in methodisch-technisch opzicht. Het lezen van het proefschrift wordt hierdoor soms echter een wat vermoeiende bezigheid, daar elk hoofdstuk opnieuw weer begint met een korte beschrijving van het onderzoek en het gebruikte databestand.

Wat omvat nu dat databestand? Van Tubergen heeft een International File of Immigration Surveys (IFIS) samengesteld, waarin het materiaal is bijeengebracht uit niet minder dan omstreeks 150 surveys, die in de periode 1970-2002 zijn gehouden in negentien westerse landen: de drie 'klassieke' immigratielanden Verenigde Staten, Canada en Australië, de EU-15 en Noorwegen. Alle surveys hebben uitsluitend of gedeeltelijk onder migranten plaatsgevonden en alle bevatten data die zich lenen voor crossnationale vergelijkingen. Overigens zijn voor diverse landen ook steekproeven uit census-data gebruikt, alsook gegevens uit de EU Labour Force Survey. Dit alles heeft geleid tot een indrukwekkend bestand met, afhankelijk van het onderwerp, soms wel een kwart miljoen observaties, verdeeld over diverse landen en vele etnische c.q. migrantengroepen.

Uit het proefschrift blijkt dat tussen de 12 en 31 procent van de totale variantie in de cul-

turele en economische integratie van immigranten bestaat uit de variantie tussen herkomst- en bestemmingslanden. Hierbij blijken macrofactoren meer van invloed te zijn op culturele dan op economische aspecten van integratie. Ook blijken de verschillen in macrovariantie in sterkere mate te worden bepaald door factoren toe te schrijven aan de landen van herkomst dan aan de landen van bestemming. Met andere woorden: waar een migrant vandaan komt is in het algemeen meer bepalend voor het verloop van het integratieproces dan waar hij of zij zich heeft gevestigd.

Met alle waardering voor het monnikenwerk dat moet zijn verzet bij de samenstelling van het IFIS-bestand richt mijn voornaamste kritiekpunt zich toch tegen de gekozen wijze van materiaalverzameling. Immers, de 150 databestanden hanteren het begrip 'immigrant' op zeer uiteenlopende wijzen. Dit maakt een crossnationale vergelijking tot een niet erg zinvolle exercitie. Zo zijn bijvoorbeeld voor Nederland de databestanden van de zogeheten SPVA-onderzoeken van Veenman c.s. opgenomen. Die gaan uit van 'allochtonen' voor zover die vallen onder het minderhedenbeleid. Zij omvatten dus ook de tweede generatie maar bijvoorbeeld weer niet mensen met een Franse of Duitse achtergrond. De internationaal meest gehanteerde definitie van een 'immigrant' luidt heel anders: een persoon die is geboren in een ander land dan waar hij of zij woont. Niet na te gaan is hoeveel van die 150 surveys deze standaarddefinitie hanteren, maar zonder twijfel zal dit maar bij een gedeelte het geval zijn. Zo categoriseert veel Amerikaans, Canadees en Brits onderzoek, inclusief de volkstellingen aldaar, de respondenten op grond van etnische zelfidentificatie. Dat is heel iets anders dan immigrantenstatus; het kan ook veel verder gaan dan de tweede generatie. De Amerikaanse volkstelling telt bovendien ook nog illegale migranten mee, terwijl die in Europees surveyonderzoek, meestal gebaseerd op steekproeven uit gemeentelijke bevolkingsadministraties, juist weer niet meedoen.

In veel Europees surveyonderzoek wordt het bezit van een buitenlandse nationaliteit (vreemdelingenstatus) als een *proxy* gehanteerd voor immigrantenstatus. Ook dit schaaft echter een goede onderlinge vergelijkbaarheid. Immers genaturaliseerde vreemdelingen en immigranten die altijd de nationaliteit van het vestigingsland hebben bezeten (bijv. Surinamers in Nederland of *Aussiedler* in Duitsland) tellen dan niet mee. De gekozen methode maakt het ook nog onmogelijk rekening te houden met het selectieve karakter van naturalisatie, toch een belangrijke indicator voor integratie. Een voorbeeld: Frankrijk en Duitsland hebben ruwweg eenzelfde percentage immigranten in hun bevolking, maar het percentage vreemdelingen is in Duitsland ruim twee maal zo groot als in Frankrijk. Het Britse percentage is overigens nog lager dan het Franse vanwege het daar van oudsher bestaande *ius soli* systeem. Het laat zich veronderstellen dat vreemdelingen in Duitsland in cultureel en economisch opzicht beter zijn geïntegreerd dan in Frankrijk of Groot-Brittannië. Niet omdat het integratieklimaat er zo veel beter is, maar omdat het nationaliteitsrecht er op geheel andere leest is geschoeid. Het is verbazend dat deze discussie in het proefschrift niet wordt gevoerd. De gesignaleerde verschillen hebben immers grote gevolgen voor de geldigheid van de resultaten. Een laatste illustratie van de relevantie van dit probleem: Het aantal 'allochtonen' in Nederland bedraagt momenteel 3,1 miljoen, van wie 1,3 miljoen uit westerse en 1,8 miljoen uit niet-westerse landen. Er wonen in Nederland ruim 1,6 miljoen immigranten, maar het aantal vreemdelingen (de basis voor bijvoorbeeld de EU Labour Force Survey) ligt niet hoger dan rond de 800.000. Het gaat dus niet om kleine verschillen.

Mijn zojuist genoemde hoofdbezwaar tegen het werk van Van Tubergen neemt niet weg dat het in methodisch-technisch opzicht om een bijzonder vernuftige exercitie gaat. Daar ligt zijn grootste deskundigheid, en bij het verdedigen van het proefschrift zijn hierover terecht veel complimenten gemaakt.

Helaas is de studie vaak sterker in het aantonen van bepaalde verschijnselen dan in het verklaren ervan. Sommige resultaten zijn bepaald verrassend en hadden van mij wel wat nader geduid mogen worden. Misschien iets voor vervolgonderzoek?

Zo wordt bij herhaling beweerd (o.a. p. 199) dat immigranten in landen met een puntensysteem (Canada, Australië) gemiddeld niet beter zijn geïntegreerd dan immigranten in landen zonder zo'n systeem. De suggestie hierbij is: of je nu hoog geschoold bent, zoals in de genoemde landen, of laag, zoals in Europa, de integratie verloopt moeizaam. Dit is van belang juist nu in Nederland steeds meer pleidooien klinken voor een puntensysteem om hoog geschoolde migranten aan te trekken. Maar is het ook waar? Van Tubergen ziet over het hoofd dat ook nu al in de EU een relatief groot gedeelte van de arbeidsmigranten hoog geschoold is, en daarom wellicht beter geïntegreerd dan de migranten die hier telkens weer de aandacht krijgen. Alleen, die hoog geschoolde migranten komen vaak uit andere EU-lidstaten en verschijnen daarom niet in de meeste statistieken. Ze vallen immers niet onder de arbeidswetgeving voor vreemdelingen. Dit probleem van vergelijkbaarheid wordt zeer terloops aangestipt in een geheel ander deel van het boek (p. 79), maar het blijft helaas verder onuitgewerkt. Gelijksortige kanttekeningen zijn te plaatsen bij het zelfstandig ondernemerschap onder migranten (p. 219). Een relatief hoge *self-employment rate* onder migranten kan wijzen op een goede integratie, zoals Van Tubergen, vooral geïnspireerd door Amerikaans onderzoek, lijkt te veronderstellen. Maar het kan even goed wijzen op een slechte integratie: een reactie op beperkte toegangsmogelijkheden tot de reguliere arbeidsmarkt. Hoe anders zou zijn te verklaren dat het zelfstandig ondernemerschap zowel in Canada als in Spanje bovengemiddeld voorkomt onder migranten?

Kortom, allerlei vragen die direct of indirect te maken hebben met verschillen in rechtsregels en uitvoeringspraktijken tussen landen vormen de *black box* in dit proef-

schrift. Een vergelijkend onderzoek naar macrofactoren die van invloed zijn op de integratie van immigranten kan hieraan eenvoudigweg niet voorbijgaan, wil het leiden tot geldige, ook voor beleidsmakers relevante resultaten. De operationalisering van zulke variabelen is echter verre van eenvoudig.

Hier liggen naar mijn oordeel de belangrijkste beperkingen van een puur kwantitatieve benadering in het vergelijkend onderzoek naar migratie en integratie.

Han Entzinger